

Kafkas Adının Etimolojisi

Nusaba Yaqubova*

Özet

Tarihsel ve coğrafi açıdan Kafkasya bölgesi, batıda Azak ve Karadeniz, doğuda Hazar Denizi olmak üzere üç denizle sınırlanmıştır ve Büyük Kafkas Sıradağları ile kesişen Taman Yarımadası'ndan güneye, Apşeron Yarımadası'na kadar olan alanı kapsamaktadır. Uzunluğu 1200 km²'yi bulan Büyük Kafkas Sıradağları bu bölgeyi hem coğrafi hem de politik olarak ikiye ayırmaktadır: Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ı kapsayan Güney Kafkasya ve Kuzey Kafkasya. Bilindiği üzere Kafkasya'nın üç kıtayı transit ticaret yolları ile birbirine bağlayan bir konuma sahip olması, onu jeopolitik ve jeostratejik açıdan dünyanın en ilgi çekici bölgelerinden biri haline getirmiştir.

Farklı tarihi dönemlerde Kafkasya isminin kökeni hakkında birçok hipotez ortaya atılmıştır. Antik yazılı kaynaklarda "Kafkasya" ismi ilk kez Yunan düşünürü Aeschylus tarafından anılmış ve bu isim çeşitli değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir. Bu yazıda Kafkasya'nın kökeni ve bu ismin ortaya çıkışı hakkında bilgiler yer almaktadır. Buna göre birçok antik kaynak, farklı halklara ait mitler, ortaçağ kaynakları ve 19. yüzyıl seyyahlarının, yazarlarının, filologlarının ve tarihçilerinin farklı ve benzer yaklaşımları sınıflandırılarak incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kafkasya, Kaf, Kazlık Dağları, Kavkas, Kabk Dağı, Mavera-i Kafkas*

On The Etymology of The Caucasus

Abstract

From a historical and geographical point of view, the Caucasus region is bordered by three seas, that is, the Azov and Black seas in the west, and the Caspian sea in the east, moreover covers the area from the Taman peninsula intersected by the Great Caucasus mountain range to the south - the Absheron peninsula. The Greater Caucasus mountain

* Nusaba Yaqubova, Arş. Gör., Azerbaycan Milli İlimler Akademisi Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü, ORCID: 0009-0004-5957-7944. E-posta: nushabe_yaqubova1998@mail.ru

(Received/Gönderim: 17.01.2024; Accepted/Kabul: 27.05.2024)

range, with a length of up to 1200 km², divides this region into two parts both geographically and politically: South Caucasus and North Caucasus, which includes Azerbaijan, Georgia and Armenia.

As it is known, the fact that the Caucasus has a position connecting three continents with transit trade routes has caused it to become one of the most noticeable regions in the world from a geopolitical and geostrategic point of view. There have been many assumptions about the origin of the name Caucasus in different historical periods. The name "Caucasus" was first mentioned by the Greek thinker Aeschylus in the written texts of ancient periods and this name has survived to this day with various changes. This article contains information about the origin of the Caucasus and the origin of this name. Accordingly, many ancient sources, myths of different peoples, medieval sources, different and similar approaches of 19th century travelers, writers, philologists and historians are classified and investigated.

Keywords: *Caucasus, Kaf, Gazlig Mountains, Caucasus, Kabk Mountain, Transcaucasia*

Giriş

Kafkasya isminin etimolojisi konusunda günümüze kadar çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Bunlardan biri, bu ismin Hitit dilindeki "gaz-gaz" kelimesinden gelmesi ve geçmişte Karadeniz'in güney kıyılarına yerleşen halkın adını taşımasıdır (Ayyıldız 20).

Eski Yunanlılardan Romalılara *Kavkasus* olarak geçen bu isim önceleri sadece Kafkas dağ silsilesinin adıydı. Orta Çağ'da unutulmuş ve Kafkas halklarının yaşadığı bu bölge için kullanılmayan Kafkasya ismi, Çar I. Petro döneminde, 1726 yılında Petersburg'da kurulan İmparatorluk Bilimler Akademisi bilim adamları tarafından yeniden kullanılmıştır. Asıl amaç, yeni tanınan bu dağlık bölgenin coğrafyasını anlatmaktır. Böylece eski Yunanlılar ve Romalılar tarafından kullanılan Kafkasya adı, Rus diline *Kavkaz* şeklinde girmiştir.

Antik Kaynaklara Göre Kafkas Adının Etimolojisi

Dilbilimin bir dalı olan etimoloji (yunanca "etymon" - hakikat ve "logos" - kelime, öğretim) - kelimelerin kökenini, tarihini, başlangıç yapısını ve anlamsal ilişkilerini inceler. İlk defa Yunanistan'da ortaya çıkan antik etimoloji kelimelerin şekli ve

anlamı arasındaki ilişkinin yorumlanmasına dayanıyordu. Bir bilim dalı olarak etimolojinin gelişimi 19. yüzyılda gerçekleşmiş, etimolojinin ilk teorik prensipleri Alman dilbilimci A.F. Pott tarafından tanımlanmıştı. Bu bilim dalı kelimelerin anlamlarının daha iyi anlaşılmasının yanı sıra, kültürel mirasın ve diller arasındaki ilişkilerin yeni yönlerinin incelenmesine de olanak sağlıyor. Etimolojik analiz yardımıyla kelimenin ne zaman, hangi dilde, hangi anlamda ortaya çıktığını ve bu kelimenin modern halinin nasıl oluştuğunu tespit etmek mümkündür.

Kadim bir tarihe sahip Kafkasya bölgesi önemli bir coğrafi konumda yer almakta ve Asya ile Avrupa kıtaları arasında köprü oluşturmaktadır. Kafkasya toponimine ilk kez M.Ö. 8-6. yüzyıllarda, yani Yunan kolonizasyonunun sona ermesinden kısa bir süre sonra, antik Yunan oyun yazarı Aeschylus'un (M.Ö. 6-5. yüzyıllar) "Zincirlenmiş Prometheus" adlı eserinde ve Herodot'un eserlerinde (M.Ö. V.) rastlanmıştır. Bahsettiğimiz ilk eserde Kafkasya, eteklerinde derin bir nehrin aktığı en yüksek dağ olarak anlatılmaktadır (Karatay 171-178). Ranke-Graves Kafkasya adının muhtemelen Yunanca "Kau kazos" kelimelerinden türetildiğini ve "tanrıların tahtı" anlamına geldiğini belirtiyor (Avtorhanov 54).

Yunanlar Karadeniz'in dört bir yanında koloni şehirleri kurdukları "Pontus kolonizasyonu" sırasında Karadeniz bölgesinin toponimlerinden haberdardılar. M.Ö. 8-7. yüzyıllarda başlayan kolonizasyon süreci, İskitlerin ve onlarla akraba göçebe kavimlerin Doğu Avrupa bozkırlarında hakimiyet kurmasıyla aynı zamana denk geldi. İskit ve Yunan uygarlıkları birkaç yüzyıl boyunca bir arada yaşadıklarından, Kafkasya kelimesinin Yunanlılar tarafından İskitler ve onların dili aracılığıyla biliniyor olması muhtemeldir (Çelahsaev 22-26).

Kafkasya'ya olan ilginin artması, yalnızca Kafkasya'nın Avrupa ile Asya arasında bir köprü olması ve ticaret yollarının buradan geçmesiyle açıklanmıyor. Yani eski çağlardan beri Kafkasya'nın sayısız zenginliğe sahip bir bölge olduğu yönünde birçok fikir mevcuttur.

Kafkasyalılar ve Kafkasya eski Yunan mitlerinin yaratıcılarının yanı sıra antik Yunan ve Roma yazarlarının da dikkatini çekmişti. Antik Yunanlılar ve daha sonra Romalı yazarların (Scylacus,

Strabon, Büyük Plinius) düşüncesine göre Kafkasya Kerket, Ahey, Sind ve diğer kabilelerin yaşadığı "en geniş ve en yüksek dağ silsilesinin" ismiydi.

Yunan tarihçi Herodot şunları kaydetmişti: "Tüm dağların en geniş ve en yüksek olanı olan Kafkasya, bu denizden (Hazar) batıya doğru uzanıyor. Kafkasya'da ağırlıklı olarak yabancı meyvelerle beslenen farklı halklar var... Kafkasya batıdan, bahsedilen Hazar Denizi ile çevrilidir. Güneşin doğusunda geniş bir ova uzanıyor. Massagetler uçsuz bucaksız ovanın büyük bir bölümünde yaşıyorlar..." (Herodot 27-28, 100-136).

3. yüzyılda yaşayan Eratosthenes'in eserlerine atıfta bulunan Strabon'a göre, yerel halk Kafkasya'yı Hazar olarak adlandırmıştır. Strabon, Coğrafya'sında şöyle diyor:

Kafkasya, Pontus ve Hazar denizleri üzerinde yer alan ve bu denizleri ayıran bir dağ silsilesidir. Güneyde Albanya ve İberya'yı, kuzeyde ise Sarmatya ovalarını ayırıyor. Kafkasya yakınlarında yaşayan halklar fakir ve topraksızdır ancak adı geçen bölgenin ana nüfusu Alban ve İber halklarından oluşuyor, bunlara Kafkasyalılar da denilebilir. Bu halklar zengin ve yoğun nüfuslu bir bölgede yaşarlar (Strabon 497).

Antik yazarlar ile Fars, Arap vd. yazarlar Kafkasya kelimesinin etimolojisi hakkında güvenilir belgeler sunmamışlar ve 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren araştırmacılar etimoloji incelemelerine başlamışlardır. Antik Romalı yazar Büyük Plinius (Gaius Plinius Secundus, MS 1. yüzyıl), *Doğa Tarihi* çalışmasının Kafkasya ve Ermenistan coğrafyasına adanmış *Coğrafya (Kafkasya, Asya) (MÖ 77)* isimli 6. kitabında Kafkasya'nın İskit ismine ('Kraukaz' – 'karbeyaz') defalarca atıfta bulunur. Rus yazıt bilimi ve tarihçi V. Latışev şunları yazmaktadır:

V. 15. Pontus yakınlarında, daha önce de söylendiği gibi, Kafkasya'nın dağ silsilesinin bir yandan Euchine ve Meotia'ya, diğer yandan Hazar veya Hirkan Denizi'ne inen Rif Dağları'na geçtiği Kolika bölgesi bulunmaktadır. Kıyının bir kısmında yabancı kabileler (Melanchlenler ve Korahiyalılar) yaşamaktadır. Korahiyalılar, Antemunta nehrinin yakınında bir zamanlar ünlü olan ve Demosthenes'e göre farklı diller konuşan 300 halkı

birleştiren, ancak şimdi terk edilmiş olan Kolhida şehri Dioskuriad'da yaşıyordu. Daha sonra Romalılar 130 tercümanın yardımıyla orada çalıştılar.

XII. 30. Arkalarında ise pek çok kişinin yanlışlıkla Hazar dediği dağların aniden parçalanması sonucu oluşan, büyük bir doğa harikası olan Kafkas Geçidi yer alıyor. Geçidin bu tarafında çok sayıda kabilenin kaya üzerinde geçişini önlemek için inşa edilmiş Kumania adlı bir kale vardır.

Kafkas Kapısı'ndan Gurdin Dağları'na kadar olan bölgede, kültürü olmayan ancak madenlerde altın çıkarabilen Vall ve Suavi kabileleri, onlardan Pontus'a kadar olan bölgede Geniochiy ve daha sonra da Achey kabileleri yaşamaktadır. Görünüşe göre burası evrenin en görkemli köşelerinden biridir (Latışev 227-305).

Kafkasya, yalnızca Kafkasyalıların değil dünyanın çeşitli halklarının mit ve folklorunda da yer almaktadır. Bu veya benzeri isimler altında eski Türklerin, Yunanlıların, Perslerin vd. folklor ve mitlerinde Kafkas dağ silsilesinin coğrafyası geniş bir şekilde yansıtılmaktadır.

Dünyanın kökenine ilişkin Kazak mitinde, dünyayı yaratan Tanrı'nın okyanusun sonsuz sularının yüzeyinden yuvarlak, yumurtaya benzer, bir tarafı ateş, diğer tarafı su dolu bir taşı kaldırdığından bahsedilir. Doğanın bu iki ana unsurunun bir araya gelmesi sonucunda gökyüzü oluşmuş ve sert kaya örtüsü Dünya'ya dönüşmüştür. Gökyüzü genişlemiş ve yükselmiş, yer büyüyüp ağırlaşmış, bu yüzden aşağı çekilmiştir. Bunu gören Yaratıcı, kutsal boğayı (Kok Ogiz) yeryüzünün kubbelerini sırtında tutmaya zorlamıştır. Tanrı, hayvanın sırtındaki kubbeyi dengelemek için Dünya'nın kenarları boyunca yüksek dağlar inşa etmiştir (Janaydarov 165-166).

Kafkasya bölgesi ve burada yaşayanlarla ilgili hikayeler eski Yunan mitlerinde de yer almış ve Yunan mitolojisinde (Prometheus, Amazonlar vd.) önemli bir yer tutmuştur. Antik Yunan mitolojisinde Zeus'un son düşmanı Kronos'u yok etmesine yardım eden Kafkasyalı bir çobanın hikayesi vardır, bu nedenle Zeus dağlara bu çobanın adını vermiştir.

İncil'de Kafkasya'dan Nuh'un gemisinin durduğu ve insanlığın tufandan kurtarıldığı yer olarak bahsedilmektedir (Halidov 29).

Kafkasya adı, dağ silsilesiyle ilgili olarak M.Ö. 1. binyılın ortalarına ait antik yazılı kaynaklarda geçmektedir. O dönemde antik Yunan yazarları tarafından kullanılan yer adlarının analizine dayanarak bilim adamları, onların oluşumunun üç modelini belirlemiştir: 1) Yerel ortamda terimin seslenme biçiminin iletilmesi (farklı doğruluk dereceleriyle); 2) İsimler-çeviriler; 3) İsimler-özellikler (nesnenin bir özelliğine göre Yunanlılar tarafından verilmişti) (Çelahsayev 22-26).

Diğer Yazarların Görüşleri

Kafkasya adı Rusçada ilk kez 1377 tarihli Lavrenti vakayinamesinde "Kavkazskiye gori" (Kafkas Dağları) şeklinde geçmiştir. Bu coğrafi adın kökeninin ilk versiyonlarından biri tarih, arkeoloji ve doğa bilimleri alanlarındaki araştırmalarıyla tanınan Rusya Bilimler Akademisi fahri üyesi, yazar ve bilim adamı Yan Pototski tarafından ortaya atılmıştır. Pototski, 1798 yılında Kafkasya'yı ziyaret ederek Nogaylar, Kalmuklar, Çeçenler ve Osetlerin yaşamı hakkında etnografik gözlemler yapmıştır. "Kafkasya" adını, timsah kılığında Satürn tarafından öldürülen Kafkoch adlı bir çobanın isminden geldiğine inanan antik Yunan filozofu Kleantes'in sözlerine bağlamaktadır (Sosnina 74).

Kafkasya M.Ö. 1. binyılın başından itibaren sadece eski Batılıların değil, Doğulu hükümdarların ve göçebelerin de dikkatini çekmiştir. Bu dönemde seyyahların ve bilim adamlarının Kafkasya'ya önem vermesi tesadüf değildir ve bu Kafkasya'nın binlerce yıldır Avrupa ve Asya tarihindeki yeriyle açıklanmaktadır. 20. yüzyıl İtalyan coğrafyacısı Adrian Balbi (1782-1848) şöyle yazıyor:

Kafkas ülkesi adını, Kaspi Denizi ile Pont Euchin (Antik Yunanlılarda Karadeniz'in adı; "konuksever deniz") arasındaki topraklar boyunca doğudan batıya uzanan yüksek sıradağlardan, Medlerin, Perslerin ve Romalıların aydınlık dünyanın kalesi saydıkları o büyük dağ silsilesinden almıştır. Bu bölgede yaşayan halkların fizyonomisi, onları Avrupa ve Batı Asya'nın ana kabilelerinin karakteristik özellikleriyle birleştiriyor, bu da Alman bilim adamı Johann Friedrich Blumenbach'ın (1752-1840) insan

ırklarının ilk kategorisini 'Kafkas' olarak adlandırmasına neden oldu (Balbi 20).

19. yüzyılda Kafkasya'da araştırma yapan çeşitli bilim adamları ve seyyahlar, eserlerinde Kafkas Dağları'nın yukarısında ve kuzeyinde yer alan bölgeleri Kafkasya adıyla anmışlardır. Kafkasya araştırmalarına önemli katkılarda bulunan Alman seyyah ve oryantalist Henrich Julius Klaproth seyahatnamesinde "Kafkasya" isminin Farsça *Kof-Kaf* yani Kaf veya Kasp dağlarının ismiyle bağlantılı olduğunu belirtmiştir:

Kafkas isminin kökeni ve anlamı konusunda farklı görüşler var. En eski açıklamayı, bu kelimeyi İskitçe "Grokas" ("nive kandidus" - Latince "beyaz kar") kelimesinden alan Plinius'da buluyoruz. Ancak bu etimoloji hiçbir dilde doğrulanmamıştır. Bu nedenle bu versiyona çok fazla önem verilmemeli, eski yazarların ortaya koyduğu diğer versiyonlara da aynı derecede önem verilmelidir. Bu dağlarda geçen yabancı kelime "Kafkasya", Farsça "Kaf Dağları" anlamına gelen Koch-Kaf ismiyle ilişkili olabilir. Antik Medya ve Partlarda Pehlevi dilinde Kaf kelimesi dağ anlamına geliyordu ve bu nedenle Kafkasya'ya Kof-Kaf veya Kof Kasp deniyordu. Bu kelimenin en eski şekli muhtemelen Medyan lehçelerinde yaygın olan "-asp" ekiyle biten "Kafsp" veya "Kasp" idi. Muhtemelen Hazar Denizi ve Hazarlar'ın adı bu ismin eski şekliyle ilgili olduğundan, Eratosthenes'e (Strabon'a) göre Kafkaslarda yaşayan halklar buraya Hazar Dağları adını vermişlerdir... (Klaproth 19-20).

Klaproth Gürcistan'ı köken ve kültür bakımından Kafkasya'nın dışında tutmuştur.

Profesör Fatih Ayyıldız'ın düşüncesine göre, Dede Korkut destanında geçen Kazlık Dağları, Kafkas Dağları anlamına gelmektedir. İçeriğinin Azerbaycan Türkçesine çevrilmesi ve "Kazlar Dağı" anlamına gelmesi amacıyla "Kaz" kelimesine "el veya boşluk" anlamına gelen "-lık" eki eklenmiş ve dağ kelimesi "Kazlık" ifadesiyle birleştirilmiştir. Dede Korkut'ta Kafkasya "Ateş Dağı", "Oğuz Dağı" olarak geçmektedir (Ayyıldız 20).

Moisey Horenski Kafkasya'ya *Koukas* veya *Kavkas* adını veriyor (Horenski 81); "Gürcistan Tarihi"nde Kral V. Vahtang'ın (1703-1722

yılları arasında Kartli'yi yöneten Levan'ın oğlu) yönetimi altında Mtsheta ve Gelati manastırlarının arşivlerine dayanılarak hazırlanan bu ülkenin en eski sınırları aşağıdaki gibi anlatılıyor:

Doğuda, günümüzde Gilan Denizi olarak adlandırılan Gürgan Denizi (Gurganissa), batıda Pontus (başka bir deyişle Karadeniz), güneyde Medya yakınındaki Orefia Dağları (Orefissa) ve kuzeyde Perslerin Jalbus adını verdiği Kafkas Dağları (Chavkasia) vardır. "Gürcü Kralı David'in yazdığı ve 1798 yılında Tiflis'te basılan ülke tarihinin kısa anlatımında Kafkasya, antik yazarlar gibi Kafkas olarak adlandırılmıştır. "Onun ülkesi (Fergamos) doğuda Gürgan Denizi (Hazar Denizi), batıda Karadeniz (Pont) ile sınırlanmıştır; güneyde Ares Dağları (Courtisan) ve kuzeyde Kafkasya ile sınır komşusudur (Halidov 34).

Ortaçağ Farsça metinlerinde Kafkasya adı Kaf olarak geçmektedir. Ortaçağ İslam coğrafyacıları *Kabk Dağı* terimini kullanmışlardır. Kabk Dağı, birbirini anlamayan 72 kavmin yaşadığı antik mitolojiye kadar uzanan ve dünyayı kapsayan dağ silsilesinin en önemli kısmı olarak görülüyordu (Karatay 176).

Ortaçağ Müslüman kozmografyasına göre Arapların *Kaf* ('dışarı', 'son') dedikleri dağlar, tüm dünyayı çevreleyen tek bir dağ silsilesidir. Persler arasında Kaf kelimesinin kendisi bir atasözü haline gelmişti: "Az Kaf, ta Kaf" - "Kenarın (dünyanın) ötesinde". Bir de tüm dünyayı kapsayan bir dağ silsilesi düşüncesi vardır. Ortaçağ Arap ve Fars yazarlarına göre, dünya her taraftan sadece Dünya okyanusu ile değil, aynı zamanda dengeyi sağlayan Kaf dağı ile de çevrilidir (Halidov 22).

Fransa Kralı IX. Louis'in talimatıyla 1253-1255 yıllarında Moğolistan'a gönderilen diplomatik misyonun rehberi ortaçağ seyyahı Flaman Fransisken keşişi Wilhelm von Rubruk, oradan dönerken Hazar Denizi boyunca Kafkasya'yı geçmiş ve Kafkasya'yı Avrasya kıtasının doğu ucuna kadar uzanan geniş bir dağ silsilesi olarak hayal ettiğini belirtmiştir. Daha önceleri, 7. yüzyılda yaşamış Hristiyan yazar ve kilise lideri, bilim adamı Sevilalı İsidor, "Etimolojiler" adlı kitabında "Hindistan'dan Toroslar'a kadar uzanan, halkların ve dillerin çeşitliliğine göre

birçok isimle anılan Kafkas dağlarından" bahsetmiş, Kafkasya'nın Asya'dan geçerek, Karadeniz'den başlayarak Ohotsk Denizi ile biten geniş bir alan olduğunu vurgulamıştır (Halidov 22-23).

Oset tarihçi Artur Kotsoyev, bir gazete makalesinde sunduğu hipotezinde, bu toponimin etimolojisini Oset diliyle açıklamaktadır. Kotsoyev'e göre Kafkasya adı 'kav' ve 'kaz' öğelerinden oluşur ve "dağlar ülkesi" anlamına gelir (Çelahsayev 48).

Kafkasya adını Azeri dilindeki biçimi (Qafqaz) üzerinden açıklamaya çalışan U. Bayramukov *qazı* 'kuğu' olarak çevirmektedir:

... Kaspiler (Kasplar) Hazar Denizi'nin batı kıyısında Alanlarla komşu olarak yaşıyordu. Hazar Denizi'nin, Kazbek ve Kafkas dağlarının isimleri Kaspilerin (Kasplar) adından gelmektedir. Kaspi ve Kazbek kelimeleri, yapı ve anlam itibarıyla ağız varyantları olup iki bileşenden oluşur: kas (kaz) + piy, bek, ilk bileşen olan kas (kaz) "kuğu", "kaz" anlamına gelir. İkinci sözcük birimlerinin eşanlamlıları - pius, bek - Türk dillerinde (Karaçay-Balkar dahil) "prens", "efendi", "hükümdar" anlamına gelir. Kaspi ve Kazbek kelimeleri genel olarak "Kuğu-Prens", "Kaz-Prens" anlamına gelir. Böylece, "Kaspi", "Kasp" etnik adı "prens-kuğular (kazlar)" anlamına gelir (Bayramukov 32).

Kafkasya'yı ve orada yaşayan halkları yakından tanıyan 19. yüzyıl yazarları Tolstoy, Puşkin ve Lermontov'a göre Kafkasya, Kafkas dağ silsilesi üzerinde ve kuzeyinde Çerkesler, Karaçaylar, Çeçenler, Osetler, Hacı Murat ve Şamil gibi kahraman savaşçıları olan Dağıstanlıların yaşadığı hem romantik hem de korkutucu yer anlamına gelen ülkenin adıydı. Rus yazar Puşkin, 1829 yılında yaptığı yolculuğu anlatan "Erzurum Yolculuğu" adlı eserinde Kafkas Dağları boyunca Daryal Boğazı üzerinden Gürcistan'a gelişini şöyle ifade etmektedir: "Korkulu Kafkasya'dan sevgili Gürcistan'a ani geçiş hayret verici bir olaydır..." (Puşkin 2).

Alman filologlar O. Schrader ve A. Nering, Kafkasya kelimesinin Got dilindeki *hauhs* (yüksek), Litvanca *kaukas*, *kaukara* (tepe, üst) anlamlarına dikkat çekmiştir. Belçikalı dilbilimciler Albert Joris van Windekens (1915-1989) ve Albert Joseph Carnoy (1878-1961) *gug*

kelimesiyle Kafkasya'yı Hint-Avrupa dünyasına bağlayarak 'Kafkasya'nın etimolojisini Litvancada *gaogaras* (tepe) kelimesiyle açıklamaya çalışmışlardır (Otkupşçikov 59).

Kafkasya'da yaşayan halklar ve Kafkasya hakkında derin bilgiye sahip olmasına rağmen Kafkasyalılara karşı sempatisi olmadığı belli olan Adolf Berje Kafkasya'nın tarihteki özel rolünü tanımakla kalmamış, Kafkasya'nın coğrafi bir nesne olarak görülmesinin yanı sıra halkları hakkında da şunları kaydetmiştir: "Bu ülke çeşitli araştırmalar için engin bir alandı ve bir zamanlar tarihte baskın rol oynayan Kafkas kavmi bilim adamlarının hak ettiği dikkatini çekti." (Berje 146).

19. yüzyılın dilbilimci ve etnografı Pyotr K. Uslar'a göre Kafkasya, Farsça *Kohazın* (Azak Dağı) değişime uğramış yerel bir söylenişidir. Kafkas adının III. yüzyıl Romalı yazar Y. Solini'nin bahsettiği *Croucasium* biçimi, Alman oryantalist J. Marguart tarafından Fars dilindeki anlamıyla ('karla parlayan', 'buzla parlayan') açıklanmıştır (Uslar 489-490).

Azerbaycan tarih biliminin kurucusu A.A. Bakıhanov, *Gülüstani-İrem* adlı eserinde Kafkas kelimesinin Kuran'da yazılı olan Gaf dağı ve Gaspi kabilesinin adından alındığını ve kitaplara göre bu dağın devlerin, perilerin ülkesi olduğunu iddia etmiştir. İslam tarihçilerinin çoğu Kafkas Dağları'na Alburz Dağları adını verir. Bunlardan Katib Çelebi, *Cihannuma* adlı kitabında "Alburz Dağı, Babul-Abbavab'ın yani Darbend'in batı tarafındadır. Bu dağ Türkistan'dan Hicaz'a kadar bin milden fazla uzanan dağ silsilesine bitişiktir. Bu bakımdan bazıları onu Gaf Dağı sanıyordu. Derbend yakınlarında dağ iki kola ayrılır; birine Büyük Gaf, diğerine Küçük Gaf denir" yazmaktadır (Bakıhanov 24).

Kafkasya'nın coğrafi adıyla ilgili mevcut görüşlerden biri, bu terimin ilk kısmının Slavca *kovat* (metal dövmek) ve halk adı olan *Kas* kelimesiyle ilgili olduğu, bu iki kelimenin birleşerek "Kasların metal döven dağ ülkesi" anlamına geldiği yönündedir. Bu görüşe göre "Kafkasya" adı Kas kavminin adıyla ilgilidir (Ayyıldız 20).

Fransız yazarı Aleksandr Dumas Kafkasya'yı 'kocaman', 'muhteşem', 'sonsuz karla kaplı granit kalkan' olarak tanımlamış ve şöyle yazmıştır: "Kafkasya kelimesinin kökeni bilinmektedir.

Kafkasya'nın adı en eski tanrılardan birinin işlediği cinayetle ilgilidir." (Duma 38).

Tarih bilimleri doktoru Profesör G.Z. Ançabadze Kafkasya adını Çeçen-İnguşlarla (Vaynahlar) bağlantılandırmaktadır:

Okuyucunun da bildiği gibi Vaynahlar Kafkasya'nın en eski halklarından. Leonti Mroveli'nin soy şemasına göre Vaynahların efsanevi atasının adına "Kavkas" deniyordu. Bu isim, eski Gürcü yazılı kaynaklarında modern Çeçenlerin ve İnguşların atalarını tanımlamak için kullanılan Kafkas (Kafkasyalı) etnonimiyle ilgiliydi. Dolayısıyla Gürcü tarihi geleneğinde Vaynahlar Kafkas halkı (Kafkas-Kafkaslı) olarak temsil edilir. Leonti Mroveli'nin kayıtlarına göre Kavkas ve kardeşi Lek, Güney Kafkasya'dan Kuzey Kafkasya'ya onlardan önce terk edilmiş ve dağlardan Volga'nın ağzına kadar olan bölgeye göç etmişlerdi. Arkeolojik materyaller, Tunç Çağı'nda eski Kafkas kavimlerinin Kuzey Kafkasya'nın dağlarında aynı zamanda ovada ve bozkırlara kadar geniş bir alanda yaşadıklarını gösteriyor (Ançabadze 21).

Eski Osmanlı arşiv belgelerinde Kafkas ismine rastlanmamaktadır. Bunun yerine Çerkezistan, Kuban ve Dağıstan isimleri geçmektedir. Bu coğrafi terim, Türk ve İslam eserlerinde çoğunlukla *Elbruz Dağı* olarak geçmiş, Rönesans'tan sonra ise hümanist yazarların yazdığı eserlerde Caucasus/Caucasia/Caucasie varyantlarıyla diğer tüm Avrupa dillerine yayılmıştır (Ayan 21).

"Kafkasya" teriminin Türkçe literatürde ilk kullanımı, Ahmet Cevdet Paşa tarafından hazırlanan ve 1856 yılında Paris Barış Konferansı'na gönderilen "Dağıstan, Gürcistan, Çerkezistan, Kabartay Ülkelerine Ait bir Layiha" ile olmuştur. İlk kez burada Memâlik-i Kafkasya ve Cebel-i Kafkas tabirleri kullanılmıştır (Baysun 1-12 90-101). Böylece yukarıda bahsedilen coğrafi bölge 20. yüzyılın başlarına kadar Kafkasya olarak adlandırılmıştır. Kafkas Dağları'nın arkasında yer alan Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan Osmanlı kaynaklarında Mavera-i-Kafkasya, Avrupa kaynaklarında Transkafkasya, Rus kaynaklarında ise Zakavkaz yani 'Kafkas ötesi' olarak geçmektedir (Ayan 22).

Sonuç

Kafkasya adının etimolojisiyle ilgili değerlendirmeler spekülatif nitelikte olsa da şu sonuca varabiliriz. Eski çağlardan beri tarihçiler, antik Yunan-Roma düşünürleri, bilim adamları, filologlar ve seyyahlar Kafkasya adının nasıl oluştuğu ve bu bölgenin hangi coğrafyada yer aldığı, adının hangi halkın adıyla bağlantılı olduğu konusunda yaklaşımlarını dile getirmişlerdir. Eski ve ortaçağ Fars-Arap kaynaklarında Kafkasya, "dünyayı çevreleyen" "geniş ve büyük" bir dağ silsilesi olarak tasavvur edilmiştir. 19. yüzyılda Kafkasya'yı ziyaret eden bilim adamları ve seyyahlar, Kafkasya adının bu dağlara yakın bölgelerin adıyla bağlantılı olduğunu öne sürmüşlerdir. Bazı yazarlar Kafkasya adını bileşenlerine ayırarak farklı dillerdeki kelimelerle açıklamaya çalışmışlardır.

Kafkasya adının etimolojisinin incelenmesi tarihsel açıdan önemlidir. Bu kelimenin etimolojisini öğrenmek onun kültürel ve tarihi yönleri hakkında bilgi vermenin yanı sıra,

- İsmi nereden geldiği (hangi dil)
- Orijinal anlamı
- Kaynaklarda nasıl belirtildiği
- Anlamının zaman içinde nasıl değiştiği
- Kafkasya bölgesinin coğrafyası
- Burada yaşayan yerel halkların tarihi, kültürü, düşüncesi ve değerleri ile ilgili yeni bilgiler edinme fırsatı vermektedir.

Kaynakça

- Ançabadze, Georgi. *Vaynahi*. Sulakauri, Tiflis, 2001.
- Avtorhanov, Abdurrahman. "Kavkaz- tron bogov", *Jurnal Kavkaz*, № 1, Baku, 1997.
- Ayan, Ergin. "Kafkasya: Bir Etno-Kültürel Tarih Çözümlemesi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), Ordu, Aralık 2010.
- Ayyıldız, Fatih. *Sosyo-Kültürel Açından Kafkasya*. Crab Publishing, 2021.
- Bakıhanov, Abbasgulu-ağa. *Gülistani-İrem*, Azerbaycan SSC İA, Baku, 1951.
- Balbi, Adrian. "O yazıkah stranı Kavkazskoy", – V kn.: *Kavkaz Vıpusk VIII. Plemena, nravi, yazık*, Nalçik, 2011.

- Bayramukov, Umar. *Etimologiya nekotorih toponimov i etnonimov narodov Karaçaevo-Çerkesii*. Karaçaevsk, 2000.
- Baysun, Cavit. *Cevdet Paşa Tezakir 1-12*, TTK, Ankara, 1991.
- Berje, Adolf. *Kratkiy obzor gorskih plemen na Kavkaze*, Tipografiya Kantselyarii namestnika kavkazskogo, Tiflis, 1858.
- Çelahsayev, Ruslan. “K voprosu o toponime Kavkaz”, *Vestnik Vladikavkazskogo Nauçnogo Tsentra*. 15. 3 Vladikavkaz, 2015.
- _____. “O nazvanii Kavkaz”, *Daryal (Literaturno-chudojestvenniy jurnal)*, №5, 2018. https://www.darial-online.ru/material/2018_5-chelahsaev
- Duma, Aleksandr. *Kavkaz*. Çev. M. Buyanova, Merani, Tiflis, 1988.
- Halidov, Aysa. *Yaziki i narodi Kavkaza: Voprosı istorii i tipologii, sotsio-etno-i ekolingvistiki*. ALEF, Mahaçkala, 2019.
- Herodot. *Tarih*, çev. Müntekim Ökmen, Türkiye İş bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019.
- Janaydarov, Oljas. *Mifi Drevnevo Kazahstana*, Aruna, Almatı, 2006.
- Karatay, Osman. “Kafkas Kelimesinin Köken ve Anlamı Hakkında”, *Prof.Dr. İlker Alp’e Armağan Kitabı*. Yay. Güner Y.-Vatansever. E– H. Şallı, Çanakkale, 2021.
- Klaproth, J. Henrich. *Opisaniye poyezdok po Kavkazu i Gruzii v 1807 i 1808 goda po prikazaniyu Russkogo Pravitelstva Juliusom von Klaprothom, pridvornim sovetnikom Yevo Veliçestva imperatora Rosii, çlenom Akademii Sankt-Peterburga i t.d.*, El-Fa, Nalçik, 2008.
- Horenski, Moisey. *İstoriya Armenii*. Moskva, 1858.
- Latışev, Vasili. “İzvestiya drevnih pisateley o Skifii i Kavkaze”, *Vestnik Drevney İstorii*, № 2, RAN, Moskva, 1949.
- Otkupşçikov, Yu.V. *Oçerki po etimologii*, Çast III. İzd-vo Sankt-Peterburgskogo universiteta, Sankt-Peterburg, 2001.
- Puşkin, Aleksandr. *Erzurum Yolculuğu*. Çev. Eyüp Karakuş, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.
- Sosnina, Katerina. *Yan Pototski i ego “Puteşestviye v astarhanskiye i kavkazskiye stepi”*. Spetspeçat, Pyatigorsk, 2003.
- Strabon. *Coğrafya*. Çev. Betül Kalender, Ankara: Gece Kitaplığı, 2023.
- Uslar, Pyotr. *Drevneyşaya skazaniya o Kavkaze*, Tipografiya Molinova, Tiflis, 1881.

